

**Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції
юридичного та історичного спрямування**

Актуальні дослідження правової та історичної науки

Випуск 17

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ**

www.lex-line.com.ua
Юридична лінія

12 листопада 2019 р.

Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 17):
матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції /
Збірник тез доповідей: випуск 17 (м. Тернопіль, 12 листопада 2019 р.). -
Тернопіль, 2019.- 117 с.

УДК 340 (063)
ББК 67.0я43

ISSN 2617-2364

В роботі зібрані кращі доповіді з юридичних та історичних питань, які
оприлюднені на інтернет-сторінці www.lex-line.com.ua.

*Збірник матеріалів науково-практичної інтернет-конференції
включаються до наукометричної бази даних "PIHЦ/RSCI".*

Адреса оргкомітету:
46005, м. Тернопіль, а/с 797
тел. +380979074970
E-mail: lex-line@ukr.net

Оргкомітет міжнародної науково-практичної інтернет-конференції не
завжди поділяє думку учасників. В збірнику максимально точно
збережена орфографія і пунктуація, які були запропоновані учасниками.
Повну відповідальність за достовірність несуть учасники, їх наукові
керівники та рецензенти.

Всі права захищені. При будь-якому використанні матеріалів
конференції посилання на джерело є обов'язкове.

Кузьмівна працювала на верстаті фабрики «Скамак». Після 13 лютого 1945 року працювала на різних роботах: риття траншей, окопів. 9 травня 1945 року була звільнена бійцями Червоної армії. Додому повернулася в жовтні 1945 року. Домашня адреса: Харківська область, Чугуївський район, сел. Кочеток, вул. Чугуївська, гуртожиток № 5. Соловійова Дарина Кузьмівна.

В цілому, в історичній науці, історія примусових робітників з Чугуївського району є і малодослідженою і перспективною.

Література:

1. Книга Пам'яті України Харківська область. Т. 13. Райони: Чугуївський, Шевченківський. – Х. : Обл.-пошук.- вид. наук. ред. Книги Пам'яті України, 1997. – 559 с.
2. Мій рідний край Чугуївщина : до 90-річчя Чугуїв. р-ну / Чугуїв. райдержадмін., Чугуїв. райрада. – Харків : Золоті сторінки, 2013. – 294 с.
Чугуїв : до 375-річчя з часу заснування міста [Текст] : бібліогр. посіб. / Департамент культури і туризму Харк. облдержадмін., Харк. обл. універс. наук. б-ка ; уклад.: Г.М. Єрофєєва, Л.О. Сашкова. – Х. : ХОУНБ, 2013. – 352 с.
3. Біографічні відомості про чоловіків - оstarбайтерів з Харківщини. Матеріали зібрані в період 2015 -2019 р. / Особистий фонд документів і матеріалів Скрипниченко Ю.Ф. Харків. 2019р.

СУСПІЛЬНО-ПРАВОВА ТА ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА

Сухонос Володимир Вікторович

доктор юридичних наук, Сумський державний університет

Дослідивши свого часу особливості військової організації Київської Русі [4], ми дійшли висновку про три принципи її комплектування: професійний, міліційний та іррегулярний [5, с. 215–219]. Саме останній став першоосновою формування українського (запорозького) козацтва.

І хоча на Запорозжжі доступ до війська у теорії мав кожний, хто хотів козакувати, проте до війська добирали найбільш здібних – т. зв. «реєстр». Такий спосіб формування називався приписом, а якщо справа йшла про наймане військо – то зятягом або набором. Дозвіл на це давала рада. Сам же набір проводив гетьман із полковниками, а на Січі кошовий [1, с. 327–328].

Утім, реєстрового війська, обмеженого у кількості, не вистачало на всі потреби української держави. Коли приходила війна, виникала потреба

збільшити кадри, й тоді гетьман закликав до війська тих, хто міг носити зброю. Саме таким способом військо Б. Хмельницького могло доходити до 200, а то й 300 тисяч. Деякі підрозділи охотників, що прибували до війська, продовжували службу за відповідною річною платою, як т. зв. «затяжне» або «охотне» військо.

Саме у якості останнього існували т. зв. «сердюки» та «компанійці».

Виникнення сердюків пов'язане з гетьманом П. Дорошенком, який мав у своєму розпорядженні найманих турецьких сейменів. На їхній основі він зорганізував власне угруповання серденят, що з турецької мови означало відчайдухів, найхоробріших, найзавзятіших охотників. Серденята переважно склалися з молдаван, але були серед них і українці.

Коли ж П. Дорошенко залишив гетьманство, серденята або сердюки перейшли на Лівобережжя. І. Самойлович зумів оцінити вартість цього війська і залучив його до прикордонної служби проти кримчаків. З цього часу сердюки залишилися на лівобережній Україні аж до кінця гетьманства і переважно служили у якості піхоти.

У ті ж часи сформувалися й компанійці, адже охотники здавна виступали у підрозділах, що звалися «компаніями». Д. Многогрішний в 1668 р. утворив під цією назвою окремих полк, що мав пильнувати за безпекою. На його основі були сформовані кінні полки.

Загалом, у сердюцькому полку було 6 – 10 сотень, а в компанійському – від трьох до п'яти [2, с. 219].

У цілому ж козацьке військо ділилося на полки, сотні й курені. При цьому, величина козацького полку весь час зростала. Так, на межі XVI – XVII ст. козацький полк здебільшого складався з 500 осіб. Зокрема, козацький підрозділ, набраних за часів правління Стефана Баторія, мав 530 осіб. Проте, вже у 1620 – 1630 рр. козацький полк був уже удвічі більший, тобто складався з 1 000 осіб. Саме таку величину полку було прийнято в організації реєстрових козаків того часу. Інколи полк був іще більший; в армії П. Сагайдачного під Хотином 1621 р. бачимо полки по 3 000, а то й 4 000 коней.

Полк ділився на сотні. Первісний, невеликий полк мав справжні сотні по 100 осіб, тобто полк з 500 осіб складався з 5 сотень, у полку з 1 000 осіб – 10 сотень. У реєстровому війську Б. Хмельницького полки мали різне число сотень, від 11 до 22, залежно від величини полку. Згодом сотні стали більшими, зазвичай вони мали по 200 до 250 осіб, але й по 100 і по 300. У XVIII ст. полки також ділилися на нерівне число сотень, а самі сотні кількісно дуже зросли. Так, у 1723 р. сотня зазвичай мала у своєму складі близько 400 осіб, а в 1782 р. понад 1 000.

Спочатку сотню ділили на десятки, пізніше на курені [1, с. 330–334].

Нижчою неподільною одиницею війська був курінь – військове угруповання, що зазвичай об'єднувало козаків однієї місцевості. Характерною особливістю підрозділів цього рівня було те, що вони водночас функціонували як господарські осередки військової часини: при них існував невеличкий обоз, спільний казан, похідний реманент, іноді грошова «складка», а то й якийсь дрібний промисел [3, с. 487].

Правові відносини в середовищі козаків здебільшого врегульовувалися традиціями, за порушення яких застосовувалося досить суворе покарання. До подібних же покарань козаки удавалися й за порушення військової дисципліни, адже відомо, що військова дисципліна є необхідним інструментом існування будь-якого війська. Зважаючи на те, що будь-яке порушення наказу, погане виконання службових обов'язків, низький моральний стан кожного окремого вояка могли мати досить важкі наслідки для всього війська, козацтво на війні підпорядковувалося досить жорстким законам. Найпоширенішими покараннями при цьому була смерть та побиття киями [3, с. 474].

З іншого боку, існувала особиста відповідальність старшини перед товариством за якість проведення операцій (досягнути перемоги за максимально низьких втрат). Саме покарання керівництва через страту чи видачу ворогу, чим нерідко дорікали козацтву історики, на думку окремих дослідників, було найвищим рівнем військової моралі та дисципліни.

При ознайомленні з козацькою воєнною історією впадає у вічі різноманітність прийомів, що їх використовували українські полководці. Це впливало з внутрішньої структури козацтва – відносна демократичність у сприйнятті і обміні воєнними ідеями. Власне, тому козацьке військо, попри надважкі умови свого існування, спромоглося не тільки вижити, а й розвинути [3, с. 480].

Вище вже зазначалося про універсальний характер козацького війська, яке не мало окремих родів військ, а сам козак був універсальним вояком. Саме тому більш правильно буде вести мову про спосіб бою. Звісно, це не заперечує факту існування серед козаків фахівців з якогось окремого виду бою чи взагалі ведення війни (на суші чи воді). Проте такі особливі якості окремих вояків тільки зміцнювали багатогранність і універсальність війська в цілому.

Річ у тому, що козацтво виникало й розвивалося в регіоні, де з давніх часів панував вершник. Татари, турки, поляки, росіяни – всі ці народи мали чисельну і потужну кінноту. Козацтво в силу своєї нечисленності й економічних чинників не мало такої можливості, тож змушене було виробляти власні бойові прийоми. Успіх у бою досягався або за допомогою раптової атаки, або щільного рушнично-артилерійського вогню. За такого підходу до перемоги піхота становила ударну силу козацького війська. Головною ж особливістю козацтва була відсутність

поділу вояків залежно від зброї – стрілецької чи холодної [3, с. 474]. Щодо козацької кінноти, то треба одразу зазначити, що за своїм типом вона належала до легкої з відповідними завданнями – розвідка, переслідування, рейди, флангові атаки, заманювання до пасток тощо [3, с. 476].

Таким чином, незважаючи на залежний характер українських земель, Військо Запорозьке вперше апробувало на нашій території ідеал військового професіонала, а також заклало психологічний фундамент для самоорганізації українців як нації.

Література:

- 1) Історія українського війська : науково-історичне видання: у 2 т. / [передм. Я. Р. Дашкевича ; упоряд. Б. З. Якимовича]. – [Вид. 5-те, змін. і доп.]. – К. : Варта, 1994–1995. – Т. 1: Крип'якевич І. Військо княжих часів; Запорозьке військо / Іван Крип'якевич. – 1994. – 384 с.
- 2) Історія українського війська : популярне видання / [Галушко К. (керівник), Відейко М., Сокирко О. та ін.] ; за заг. ред. В. Павлова – Х. : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 414 с. – (Громадський просвітницький проект «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт»).
- 3) Історія українського козацтва : Нариси : у 2 т. / [редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.), О. А. Бачинська, О. І. Гуржій та ін.]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006–2007. – Т. 1 : Розділи 1–10. – 2006. – 800 с.
- 4) Сухонос В. В. Військова організація Київської Русі: суспільний та політико-правовий статус / Володимир Вікторович Сухонос // Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 8): Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Тернопіль, 13 грудня 2018 року) / Юридична лінія. – Тернопіль, 2018. – С. 127-129 – (Збірник тез доповідей; вип. 8).
- 5) Сухонос В. В. Державний механізм забезпечення національної безпеки: інституціонально-правова та технологічна парадигми : монографія / Володимир Вікторович Сухонос, Віктор Володимирович Сухонос ; [наук. ред. О. В. Скрипнюк]. – Суми : Університетська книга, 2019. – 288 с.